

Szólók és duettek

Széljegyzetek – elszelelt esztendőkhöz, 1999–2019

Párizs, Márai, ötven, avagy egy születésnap anatómiája

Ma vagyok ötvenéves, és Párizsban. Régi elhatározásom volt, hogy az ötvenediket majd itt, OK, ez sikerült. Azt viszont nem biztos, hogy meg tudnám magyarázni, miért éppen Márait hoztam magammal ide olvasni. De a kérdés meg is fordítható: hozhattam volna-e magammal mást, amikor az utóbbi hónapokban egyedül csak Márait olvasom. (Persze már az is megmagyarázandó – és ez hosszabb nekifutást igényel –, hogy június óta miért nem vettem a kezembe mást, csak őt.) Az író élete utolsó három-négy esztendejében írt naplófeljegyzéseinek a Könyvhétre megjelent kötetével kezdődött, majd a *Napló 1984–1989*-cel folytatódott, s most az *Egy polgár vallomásai* van velem itt, Párizsban. Meg a *Kassai őrjárat*. Ez utóbbiban olvasom, hogy az ehhez lökést adó kassai útjára Pascal *Gondolatok*-ját vitte magával, amit utólag egyáltalán nem tart véletlennek, mint ahogy én is erős törvényszerűséget vélek felfedezni abban, hogy Márai s az *Egy polgár... mellett* éppen az *Őrjárat* került párizsi pakkomba.

Először is: sokat foglalkoztat mostanában a halál kérdése, talán utoljára tizennyolc-húsz éves koromban jártattam rajta ennyit az agyam. De most, ellentétben fiatalkori morfondírozásaimmal, nem az elmúlás ténye, nem a lét és nem lét kérdése, egymáshoz való viszonya köti le a figyelmemet, hanem a meghalás folyamata, aktusa, mikéntje, mondhatnám: a meghalás *esztétikája*. A halált magát elfogadom, s még a meghalással is úgy-ahogy kibékülnék, minden idegszálam berzenkedik viszont a magatehetetlen és megalázó kiszolgáltatottság, az ember testi-szellemi leépülésének azon foka ellen, amely akár visszafelé is érvényteleníthet mindent, ami esetleg valóban szép és felemelő, ami valóban emberi volt abban, ami visszavonhatatlanul elmúlt. A *Napló 1984–1989* is ettől a rettegéstől, ettől a végletes kiszolgáltatottság elleni tiltakozástól válik hátborgongatóan nagy irodalommal, s talán ezért tudta mindenemet – egész bensőmet, egész lényemet – oly tökéletesen *átmosni*.

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Budapesten született, Dunaszerdahelyen él. Költő, író, művelődéstörténész. Legutóbbi kötete: *Rossz napok* (versek, 2023).

Másodszor, a gyökerekhez, az ősökhez is sokszor visszatérek mostanában. A szülőhelyhez – én inkább így mondanám, virtuális értelmezésben: a szülőhelyekhez –, a szülőkhöz, nagyszülőkhöz, ami s akik ellen megint csak annyit berzenkedtem, lázadoztam egész életemben, ám amitől s akiktől elszakadni talán mégsem akartam igazán. (Vagy erőm, bátorságom nem volt hozzá? Ám gyanítom, a kettő ugyanaz.) Nem a Garrenek művét kerestem természetesen életem köd lepte tájain – nem polgárcsaládból származom, felmenőim, ameddig vissza tudom követni őket az időben, földművelők, kisemberek, éltek-ahogy-s- amiből-tudtak fajzatok voltak –; az identitástévesztéstől is mindig annyira rettettem, mint az identitásvesztéstől; az én nagyapám legfeljebb magának és a családjának építendő házakban gondolkodhatott – a (nagy)polgárokétól nem kevésbé, csak *másképp* tartalmas élete során, s nem városokban, de ugyanazzal az elszánással-hittel kapaszkodott az értelmes életbe, mint a Garrenek, s magam is a mindenkori Garren Péterek eltökéltségével nyúlok únos-úntalan mindazon megfoghatatlan érték felé, melyet nagyapámék, nagyanyámék hagytak rám, mint ők apáik öröksége után (*Párizs, 1999. szeptember 26.*).

Reggelezések Tandarival

Vásárcsarnoki *reggelezés* (fél kilenckor), Tandarival. Dezső szokásos reggeli sétáján (körútján), friss, impulzív, örökös *telítettségben*, engem is át- s megváltoztatnak, *teletöltenek* a vele elmúlott órák. Kéziratot kérek tőle, szívesen hozom az Isternél, persze, ad.¹ A Kalligramnak Musil-t adta, a hatalmas *A tulajdonságok nélküli embert* – Musil tényleg magához méltó szellemre s kapacitásra talált benne. Ekkora potencia és intenzitás talán tényleg nem adatott a magy. ir.-nak, mondjuk, Weöres óta, mint ő. Aki, ráadásul, mint kevés óriás, emberileg is igen kedvelhető, szerethető. (Na, talán az embertelenül korai, békés álmomból felriasztó borzalmas telefonjai kivételével, bár amikor negyed öt tájt az ember meghallja a vonal túlsó végén az ő utánozhatatlanul s csipkelődőn kedves „Itt Tandori Dezső, a hajnali bagoly”-ját, menten kiszáll az álom a szeméből, s egyből felpörög csendes éjszakai üzemmódból mondjuk minimum ezerre.) (*1999. november 8.*).

História

Hornyik Miklós beszélgetős portréfilmje rólam az RTL *Színképében*, éjjel negyed tizenkettőkor. (Miklóst hat-hét éve ismerem – írásait persze már korábban, még az 1970-es évek elejétől kezdve –, amikor egy nap azzal állított be Blaha Lujza téri lakomba, hogy menjek el hozzá dolgozni a Csoóri Sanyiék s a Magyarok

1 A *Sohamár. De minek? (A holló megváltása)* lett ez, 2001-es megjelenéssel.

Világszövetsége megbízásából hamarosan induló Világszövetséghez, amire természetesen nemcsak hogy nem mondhattam nemet, hanem eszem ágában nem volt nemet mondani!) A filmet persze nézem, s ami érdekes, noha eleve gyanakodva ültem oda a képernyő elé, még tetszik is. (Pedig néhány rádiónyilatkozatom, -interjúm hallgatása közben legszívesebben a föld alá bújnék szegyenemben, s *igyexem* elhíttetni magammal, hogy nem is én beszélek a készülekben.) Ez pedig, hogy tetszik, csak és kizárólag Miklóst (és a stábot, mindenekelőtt Jely Ferencet, a rendezőt) dicséri;² mindketten a portrékészítés s interjúzás hétpróbás mesterei, és már rég megbocsátottam nekik, amikor vmikor szeptemberben seperc alatt *szétkapták*, afféle *teremtés előtti* állapotba hozták a dolgozószobámat, hisz a képernyőt, ill. a *képet* nézve az, háttérként, egész jól mutatott úgy, ahogyan ők látni gondolták. Miklós, amint fiatalabb korom kedvenc és sok nélkülözhetetlen ismeret belém sulykoló interjúkötete, a hétényolc évvel ezelőtti forumos (így!) *Beszélgetés írókkal* – melynek új (első magyarországi!) kiadását feltétlenül meg kell jelentetnem az ISTERnél³ – bizonyítja, az irodalmi (írói) interjú nagymestere, aki kora, azaz az 1960-as évek második fele magyar irodalma legnagyobbjainak (egy Weöresnek, Dérynek, Örkénynek, Pilinszkynek, Németh Lászlónak, Illyésnek, Mészölynek és – igaz, évtizeddel később: – Ottliknak) a faggatásával tanulta, és rögtön a legmagasabb fokon művelte is az interjúkészítés és portréfestés tudományát (az *Iskola a határon* írója kivételével az 1960-as évek második felében, huszonhárom-huszonhat évesen). Képzelem, az ő bölcsességüktől elkényeztetve, a maga kaján mosolyával megnyit derülhetett sekélyes nyögdecseimen, nagyképűsködő semmitmondásaimon, lazaságaimon! S persze hogy mennyire össze kellett kapnia magát, hogy kihozzon belőlem apait-anyait, megmutatva-megteremtve számomra s belőlem azt, akit a beszélgetésünk előtt még én magam sem ismertem...

Ráadásul még azzal is meg voltam elégedve, ahogy a *Hotel Históriat* sikerült elmondásomban tálnom; tényleg működhöz ez a vers, ha még nekem sem sikerült – s ráadásul kamera előtti lámpalázamban – elrontanom. Igaz, Mácsai Pál azért ezzel a verssel is jobb volt nálam ebben a műfajban, amikor néhány évvel ezelőtt a szó szoros értelmében *színre vitte* azt Tarján Tamás egyik, nem emlékszem már, milyen című tévés műsorában... Vagy itt is érvényes, amire az imént utaltam, azazhogy az ő értelmezése is segített utat nyitni számomra a saját versemhez, amiért most talán nem bögttem le vele teljesen?⁴ (1999. december 6.)

2 Később tőle is kaptam egy verses-képes albumot kiadásra (ugyanis filmes munkái mellett verseket is írt s festett is), mellyel azonban – támogatás híján – kudarcot vallottam, így kéziratát, leendő hagyatékom egyéb részeivel, átadtam a Petőfi Irodalmi Múzeumnak.

3 Ami 2000-re sikerült is.

4 Egyébként nem gondoltam volna, milyen sokan nézik éjszaka a tévét, illetve az RTL késő éjszakai kulturális magazinját. Legalábbis amint azt a mai gratulációk, telefonos és személyes visszajelzések számából leszűrhettem. Amihez, mintegy utójátékként, másnap délben Hornyik nyitott be a maga kaján (ördögi?) vigyorával a kicsinél is kisebb kiadómba a Tompa

Célra tartás

Mikula Valér barátom interjúzik velem Dunaszerdahelyen a szlovák irodalmi lapokról az egyik szlovák tévének (jelesül, hogy látom én azokat magyar szemmel); képzelhetni, micsoda ékes szlováksággal nyilatkozik a kamerának a beszélgetőpartnere. Eredetileg Valér kis Kukučín utcai egyszobásomat gondolta helyszínnek, mivel azonban az szokás szerint rendbekaphatatlanul romokban, rémületemben gyorsan megkértem a szomszédos Vámbéry Kávéházásokat, hogy nem csinálhatnánk-e meg náluk a beszélgetést, ami nyilván nekik is jó reklám lehetne. Rá is álltak, pechjükre, mert a stáb – a tévés csapatok jó szokása szerint – rögtön szét is kapta a helyiséget, ám végül is vagy másfél-kétórányi küzdelem után, mindenki szerencsésen túlélte Mikula hajmeresztő vállalkozását: a kávéházak is, a tévések is, Valér is, és legfőképpen én is... Hálája jeléül a kortárs szlovák irodalom „kivégzőemberének”, kegyelmet nem ismerő kritikusának tudott, tinta helyett általában epét használó barátom az *5x5* című tavalyi, „újabb s régebbi szövegeiből” összeállított kritikakötetével lepett meg mint „öreg (azaz: régi) barátját”. Egyébként, ez írásait is ismerve – melyekben általában adagonként öt-öt könyvről nyilatkozik meg öt-öt mondatban⁵ –, minden tekintetben igazat adok neki: irodalomról egyedül csak az ilyen példaszzerűen *éles* és *pontos* mondatokkal, csak ezzel a *célra tartó könyörtelenséggel* érdemes írni, mint ő teszi... (2001. november 22.)

Nagy és szép?

Nagy Endre nevét nem szokás gyakran emlegetni mostanság. Sőt, egyáltalán nem szokás, s nemcsak mostanság, általában nem. A lexikonok szűkszavúan írnak róla, szerepét, jelentőségét inkább csak a(z igényes) magyar kabaré megteremtésében és felvirágoztatásában ismerik el. A balról, a „haladó hagyományok” felől irányzatos „spenót” ugyan felsorolásokban itt-ott megemlíti, illetve irodalomjegyzékekbe szorítja, íróportréira hivatkozik, de statisztál annak a „polgári bírálattól” a „szocialista szatíráig” eljutott, Gábor Andornak szentelt fejezetben is, a más oldalról – egyfajta „posztmodern” irodalomszemlélet és -olvasat felől – ugyancsak „irányzatos” *A magyar irodalom története*i Névmutatóiban viszont még a nevét sem lelhetni meg... (Még Lukits Milosa kapcsán sem, aki pedig a maga idejében nem mások, mint Szindbád, Esti Kornél vagy éppen

utcában, az interjú *leadása* utáni lelkiállapotom s megdicsőülésem foka felől érdeklődve. S hogy mielőbb elhallgattassam, gyorsan meg is hívtam őt egy *kiadós* ebédre, mondván, legalább addig nem élcelődik velem, amíg a szájába vett falatot rágja...

- 5 Magyar térfélen Balázs Imre József élt ezzel a módszerrel kortárs művekről irt kritikái *Ezeregy mondatos* gyűjteményében, melyben nem kevesebb, mint száz könyvről nyilatkozott meg tíz-tíz mondatban (Marosvásárhely, 2017, Lector Kiadó).

Kakuk Marci édestestvére volt...) Ha pedig valaki mégis szóba hozza itt-ott még mostanság is a nevét – kabarészövegei, illetve kabarészervezői munkássága, műfajteremtő igyekezete mellett –, szinte kizárólag *A kabaré regénye*, valamint az *Egy város regénye* kapcsán. Ja, és vagy másfél évtizede, 1998-ban Fráter Zoltán adott közre tőle egy remek novellaválogatást a Norannál *A kockás város* címmel, amely azonban messze nem volt elég ahhoz, hogy a rá példátlan súlyként nehezedő s egyébként korántsem jelentéktelen szépírói kvalitásait is eltakaró, írói munkássága egyéb területeit, eredményeit agyonnyomó könnyű műfaj teher-tételét életművéről, megítéléséről, értékeléséről eltávolítsa, azaz, ahogy Fráter fogalmaz, „saját sikereinek lett kis híján áldozata”. Amit talán az is bizonyít(hat), hogy bár ez ízléses kis könyvecskéhez a kiadó jóvoltából már rögtön a megjelenése napján hozzájutottam, sokáig magam sem tudtam megszabadulni a Nagy Endrével kapcsolatos előítéleteimtől, olyannyira, hogy egészen az elmúlt napokig érintetlenül raboskodott sűrűn megrakott könyvespolcaim egyikén, a humorista Nagy Bandó András és a költő Nagy Gábor közé beszorítva. Mivel azonban mostanában, így, egyenletes tempóban bár, de egyre messzebb hagyva magam mögött hatvanadik életévemet, fokozódó érdeklődéssel kezdem figyelgetni – és bevallom, egyelőre, élvezni is – azokat a fizikai, lelki, szellemi, mentálisbéli, de mindenképpen dimenzionális változásokat, melyek egyértelműen az öregedés folyamatához köthetők bennem, s ennek folyamányaként a könyvszekrényeimben is egyre sűrűbben kutatom fel az ezen új élményeim értékeléséhez, „olvasatához” is használható támpontokat, támasztékokat. Így nyúltam (vissza) mostanság néhány korábbi nagy, némely esetben egészen fiatalkori olvasmányélményemhez, mint például – csak kapásból említve – Illyés Gyula *Kháron ladikján*hoz, esetleg Déry Tibor *Ítélet nincs*éhez vagy akár a *Kedves bópeer...!* című bűbajos regénykéjéhez. Más oldalról pedig, a *nagyobb világból* is említve egyet s mást, mondjuk Fritz Riemant, akinek *Az öregedés művészete* című bölcs kézikönyvéről még negyvenen innen írtam (a varsói repülőtér tranzitvárójában körmölgetve recenziómat az akkori *Könyvvilágnak*), vagy mondjuk az egyik leghitelesebb amerikai irodalomértő és -magyarázó, Malcolm Cowley *Nyolcvan év magasából* az olvasónak címzett öregséganalíziseit, s persze kihagyhatatlan mozdulattal nyúltam Simone de Beauvoir vaskos *Az öregségéhez*, melyet nem is annyira öregeen írt (nagyjából annyi volt, amikor megjelentette, mint én most, hatvankettő csupán). És hát az sem szorul magyarázatra, hogy Arany János őszikéit vagy Szilágyi Domokostól az *Öregek könyvét* is állandóan a kezem ügyében tartom (Arany egyébként pillanatnyilag már csak két esztendővel idősebb nálam, Szisz kapitánynak pedig – aki máig nem avuló könyvet írt róla – akár apja is lehetnék már). Szóval, ilyen körülmények között villant szemembe hirtelen Nagy Endre, az apósom, a lelkes könyvgyűjtő hírében volt költő, Ozsvald Árpád könyvtárából hozzánk került könyvecskéjének, az *Öregek kalauzán*ának az 1933-as Nyugat általi kiadása, mely első ízben az előző esztendőben jelent meg a Panteonnál. (Idetartozik, hogy Nagy Endre e kis könyvét több, műveit ismertető bibliográfia, életrajzi esszé – így a Péter László-féle

Új Magyar Irodalmi Lexikon vagy Hegedűs Géza Irodalmi arcképcsarnok-beli portréja is – említetlenül hagyja, más oldalról viszont, s ezt ugyancsak meg kell említenem, a Noran 2000-ben ezt is megjelentette új kiadásban.)

Egyébként a hatvanegy évesen elhunyt Nagy Endrének is a *bátyja* vagyok már, aki mindössze ötvenhat éves volt, amikor az *Öregek kalauza* című kis remeklését megjelentette, tehát a mai közszemlélet szerint még messze nem öregen, igaz, az ebben kifejtett álláspontja – s kora konvenciói – szerint az ő idejében az ember öregkora még ötvenedik életévétől számítódott... Azaz ilyen alapon, életkora által is indokoltan, teljes joggal és a tárgyával kapcsolatos személyes tapasztalatainak birtokában nyúlt e témához. S ha az imént remeklésnek neveztem kalauzát – csak mellékesen vetem fel, hogy Riemann professzor is kalauznak szánta könyvét az öregedéshez, miként, hozzá hasonlóan, e természetes folyamatot *filozófus* kabarészerzőnk is művészetként fogja fel –, tettem ezt teljes joggal: a fentebb említett két-három címen, s még talán néhány, itt most nem említett művön kívül magam nemigen ismerek a magyar (értekező) prózában hozzá fogható s vele (is) mérhető írásművet (ami egyértelműen az én hibám lehet). Még ha a Nagy Endre utáni fentebbi példáim úgy-ahogy cáfolják is – vagy legalább árnyalják – arra vonatkozó nyitó tételét, hogy az irodalom ilyen-olyan mértékben bár, de magukra hagyta az öregeket s figyelmen kívül az öregséget, és még azok is, írja, akiket az irodalom úgymond „halhatatlanított” (mint pl. Lear, Goriót apó, Bolkonszkij herceg), „a dekompozíció vigasztalanul elszomorító ábrái” csupán „elszigetelt magányukban”. Akárhogy is vesszük, sugallja, illúzióink semmiképp sem lehetnek az öregséggel kapcsolatban, ám ebben a kilátástalanságban is egy dolog mindenképpen segítségünkre lehet, ez pedig a „humor felülnézete”, s ha a természet nem is segít abban, hogy „az öregséget minél szebbé” tegyük, nem is akadályoz meg benne bennünket, mert az, fizikai velejárói ellenére nem csekély mértékben lelki probléma is. Amikor pedig valamilyen bőrgyógyászati problémájával az író szakorvoshoz került, s az felajánlotta neki, hogy „megszabadítja” őt a ráncaitól is, mert „a huszadik században ez már nem probléma”, így utasította őt vissza: „A ráncaimat nem adom! Ha tudná doktor úr, milyen nehezen tettem szert rájuk!” S ez az, ami eszközünk, fegyverünk lehet az öregedéssel szemben: a humor, a joviális szembenézés bölcsessége. És ez a bölcsesség emeli a kabarétréfák és kabarékommentárok nagymesterét, Nagy Endrét is mindennapi életünk visszasságai és viszontagságai fölé, s ez az *együttérző felülnézet* adja teszi/teheti meg a derű csodaszerével gyógyító terapeutánkká is. Ha pedig elfogadjuk, hogy nemcsak testi bajaink, hanem öregségünk is diétás étrendet követel meg tőlünk, nem csupán azokon enyhíthetünk, hanem azt is beláthatjuk, „nagy és szép út az öregség”, melyen egyedüli dolgunk kitartani, ahogy, így a nagy igazság, a szív is „az élet utolsó pillanatáig kitart az emberrel”, s ha – idézem – már nem bírja tovább, akkor sem úgy hagyja ott – bár tegyem hozzá gyorsan: általában – „gazdáját, mint a rossz cseléd: csapkodva, széllal-durrall, fenekestől fölforgatva a házat. Megvárja szépen, amíg mindenki elalszik, elkaparja a tűzhely paraszát,

eltakarítja a nappali dúlások nyomait, lehuzza a függönyöket, aztán lábujjhegyen, észrevétlenül kisompolyogva beteszi maga után az ajtót”...

Itt azonban meg kell állnom és bevallanom, hogy Nagy Endre alig 130 oldalas kis kalauza szem(revéte)lészésének még csak a felénél sem tartok. Melynek (szinte) nincs lapja, melyről legalább fél oldal ne várna számítógépem klaviatúráján zongorázó ujjaim segítségére, hogy könyvből átkerüljön ezekre az általam írt lapokra is. Melyek teljes mértékben megegyeznek mindazzal, amit e kérdésről közel száz évvel ezelőtt magam is gondol(hat)tam és ír(hat)tam (volna). Ami azt is bizonyítja, mindazon tapasztalatok és gondok, melyek az idő megelőző felvonásai során könyvében és gondolkodásában összegződtek, túlték őt, s ugyanígy túlélnek engem is... Ezért kalauza kései olvasójaként magam sem tehetek mást, mint hogy hitelesítem az általa leírtakat. Igaz, Nagy Endre morfondírijai és tanácsai nélkül is rendesen meg tud (meg fog) öregedni az ember... Nélküle viszont mégis egy kicsit szegényebben halnék – és halunk – meg... A lényeg, szűröm le könyvből magamnak, az ember, ha képes rá, ne veszítse el a tartását... és igyekezzen derűs szemmel nézni és viselni a világot akkor is, ha akaratlanul végigfolyik állán a nyála vagy időnként észrevétlen levedzeni kezd az orra... Mert a legfontosabb, hogy bár „az ember sírva jön a világra”, igyekezzen „mosolyogva távozni” belőle. Hiszen ha „sírástól mosolygásig hosszú és küzdelmes” is a pálya, „ez a végső mosoly mindent igazol”...

Na, jó, tegyek azért egy apró kiegészítést: *-hat... Igazolhat... (2012. november 27.)*

Hozadék

Mivel délután gasztroenterológiai felülvizsgálatra készültem a gyomrommal, szükségem lett volna a legutóbbi leletemre is. Amelyet persze az istennek sem találtam ott, ahol lennie kellett volna. S bár most nem az időről időre rám törő rendteremtő düh, környezetrendezési igyekezet szállt meg, elég sok mindent föl kellett túrnom magam körül és átrendeznem *iratos* fiókjaimat ahhoz, hogy végül – nagyszüleim izsai földjeinek még a két világháború közötti telekkönyvi kivonatai között – rátaláljak Hegyi dr. múltkori diagnózisára.

Viszont most volt ennek az egész életemet végigkísérő, tartós időhiány miatt még i. e. – értsd: időszámításom előtt! – állandósult krónikus időzavaromból fakadó szétszórtságom oltárán feláldozott (pocsékba ment) fél napomnak egy váratlan hozadéka is: hirtelen – mintha a semmiből – ráletem azokra a régi-régi könyvfesztiválos meg könyvhetes fotóimra Hornyik Miklóssal meg Mátis Líviával, amelyek felkutatására már a *Határsértők* Hornyik-portréjának írásakor is rápazaroltam vagy fél napot. Így aztán rögtön be is szkenneltem és hamari buzgalmamban el is küldtem közös barátunknak, Ambrus Lajos pajtásomnak – nem tévesztendő össze a versel(get)ő erdélyi A. L.-sal – Egyházashetyére, múlt idők – árnyalakoknak, ködképeknek a legkevésbé sem nevezhető, nagyon is

élő – kedves alakjait megidézendő. S persze, meg is jött író-szülősgazdánk azonnali válaszlevele – ki stílszerűen *Lugas* címmel írja esszé(regény)folyamát már év(tized)ek óta –, melyben ünnepi szónoklatra kér a falujában – klasszikus poétaelődjével: falujukban (noha Lajos gyulai születésű) – tartandó idei Berzsenyi-emlékünnepeken. Persze, nem a jelentkezésem adta hirtelen ötlettől vezérelve, mert már régebben is beszéltünk erről a szándékaról, s legutóbbi találkozásunkkor, a decemberi PIM-beli Kortárs-esten is jelezte, hogy az idén az én ünnepi beszédemmel számol Berzsenyi szülőházánál. Az emlékünnepe (újra)szervezését még Líviával kezdték 1990-ben, s azóta csinálták, csinálja, ahogy írja, „Szerényen, de szépen...” Elnézve eddigi felkértjeik illusztris névsorát, s főleg, hogy Lajos úr milyen fantasztikus sorozatot (szolgálatot) kezdett el Lívia *barát-néném*mel, s hogy ez a kezdemény máig élni tud, igazán megtisztelőnek tarthatom idei rám gondolasát... Kérdés, Dani-uraság is annak tartaná-e...

Hetyei turnémtól – s az ott remélt társaságtól és *tágasságtól* – egyébként hasonló élménytelen társas(ági) órákat remélek, mint amilyenekben a decemberi Kortárs-esten szerencsételtetett részem lenni, mert ez, itt, Dunaszerdahelyen már nem teljesen az én világom (amint már írtam is valahol, nem oda jöttem vissza 2008-ban, mint ahonnan 1985-ben elmentem). Amire mindig főleg olyankor kell rádöbbernem, ha sikerül néhanap kimozdulnom itteni (be)zártaságból, vagy akár messze földi véletlen – s véletlen – látogatóm akad, mint most hétfőn is, amikor Kántor Lajos vetődött el hozzánk az élettársával. Mellesleg, csak néztem Lajost, csak ámultam-bámultam rajta, nyolcvanéves kora felé is milyen vígan vonatozgat Kolozsvár és Dszerdahely között, miközben még ma is annyit dolgozik, mint a ló... én meg... hol leszek én már nyolcvanéves koromra...⁶ Lehet, hogy fű se... fa se már... esetleg csak a messzi ég... (2016. március 8.)

Lajos bá'

Még a múlt héten pénteken Zsuzsával már indulóban voltunk a Vermes-villabeli Kortárs Magyar Galériába, ám a korzóról mégis visszafordultunk (ahol épp a megnyitóra tartó Lipcsey Gyurival és Kulcsár Ferivel is találkoztunk), s mentem kutyát sétáltatni, mondván, többet ér ez mindenféle kiállításmegnyitói bájolgásnál. Szokolczay Lajos mai leveléből viszont kiderül, hogy ő is itt volt, azazhogy még mindig *képes*, „roskatag állapotában” is leutaztatnia görbebotját – mert újabban azzal kénytelen parádézni mindenhol (igaz, most Bence fiát kérte meg, hogy *dobja el* őt autójával hozzánk) – Bpestről Dszerdahelyre egy csoportos kiállítás képei kedvéért. Lajost viszont szívesen megöleltem volna, amiért mégis ott kellett volna lennünk a megnyitón. S időnk is lett volna bőven

6 Ekkor még, senki sem sejt(h)ette, hogy a nyolcvanat, bármily döbbenet, neki sem sikerült: a következő évben, két héttel a születésnapja előtt, őt is elszólította sorsunk igazítója és rendezője.

Zsuzsával, ti. Anna hétig Fókusz-próbán volt. Na most már marad csak öreg barátom mai levele, amely azonban mindennél beszédesebb. Kedélye, kedélyessége pedig különben is külön szín bármelyik napomban. Ráadásul már délutánra megérkeztek (igazán szólhatott volna, hogy itt van a városban), bár dolgozni jött ilyen korán, ui. lefotózott vagy hatvan képet, hogy később írni tudjon róluk. Azután az is célja volt jövetelének, hogy művészeti írásainak frissen megjelent, *Nagybányától Picassóig* című, kereken ezeroldalas (!!!) könyvből⁷ adhasson egy-egy ajándékpéldányt Kulcsár Ferinek, Dolán Gyurinak, Lipcsey Gyurinak, Kopócs Tibornak és a KGM-nek meg nekem, mivel azonban velem nem sikerült találkoznia, az enyémet Kulcsárnál hagyta. S hagyott egyet a számomra új, „születésnap könyvből”, a levelezésének csupán apró, ám nem elhanyagolható töredékét tartalmazó *Szakolczay levelesládájából* is (melyet, mint írja, folytatnia kellene, hiszen „ezernél több dolog kimaradt” belőle). Ehhez még ott, „kiegészítőként”, a *Magyar Napló* márciusi számában a Cs. Szabóval való levelezésének története (*Levelezőtársam: Cs. Szabó László*), továbbá a *Hitel* ugyancsak hármasként számában egy újabb, facsimilékkal „dúsított” összefoglalója a levelezéséről (*Levelezés – emlékezés*), valamint az *Agria* 1., szintén márciusi számában hetvenöt évének *boldogságfutama* is (*Hetvenöt lépcső – a boldogságba*). Lajos, amióta ismerem (márpedig ennek lassan ötven éve lesz, olyan régen, hogy akkor ő még Varga volt, én meg olyan fiatal, hogy bár tréfából, de vígan Lajos bá'-ztam őt), világeletemben nagy szervező, lótot-futó ember volt, aki képes volt egyszerre, egyugyanazon időben öt helyen is felbukkanni, ha kellett (tőle olvastam a szerkesztő-lét eddig legtömörebb, legfrappánsabb megfogalmazását, azaz, aki nem képes egy nap huszonnégy órájából huszonötöt dolgozni, az ne menjen szerkesztőnek), így csupán magában a levelezése is ládákat tolthet meg. Ezért aztán az sem csoda, hogy az Írószövetség Bajza utcai székházában rendezett születésnap könyvbemutatóján, ahogy írja – mert sajnos, valamilyen okból azon sem lehettem ott – „szűkek voltak a termek”. Beszámolója szerint „Komoly műsor volt” – Lászlóffy Aladár-versekkel (Lázár Balázs előadásában), továbbá Mendelshonduettek (Lajos feleségét, Faragó Laurát Tallián Marianna kísérte alt hegedűn), barátunk pedig, a műsor végén – gondolom mindenki nagy derűtségére (megrökönyödésére?) – Liza és Tasziló duettjét énekelte el Pitti Katalinnal Kálmán Imre *Marica grófnőjéből* („Én, öreg hülye, ha már beteg vagyok, legalább a kedélyvilággal próbáljak meg kimászni a csávából”), még elpróbálni se volt idejük, mert a primadonna csak a műsor végére érkezett meg Szombathelyről, ahol a Nyugat-magyarországi Egyetem docense, és délután még órája volt, de így is hatalmas sikert arattak, s a jelenlevők csak „néztek, mint Rozi a moziban”.

Lajos egyébként holnap veszi át a Parlamentben a Széchenyi-díjat, melyről maga se tudja, mint írja, megérdemelte-e, mindenesetre úgy gondolja, elég sokat dolgozott életében, bár még így sem biztos, mindenesetre örülni kell „annak,

7 Amihez azóta egy újabb ezeroldalasat tett hozzá képzőművészeti tárgyú írásaiból (*A táj lélek-arca*. Budapest, 2021).

ami van”, esetleg, azon töpreng, nem kellene-e ott is *élelnie* valamit? Ez bizony nagy szám lenne az „öreg üstfoldozótól”, ahogy magát nevezi nem egy nekem (s gondolom, másnak is) szóló ajánlásában, erre – mint Lajos bá’ újabb „napsütötte bukfencére” – biz’ isten befizetnék magam is!

Egyet nem értek csupán: mostani könyvmonstruma nekem és Zsuzsának szóló ajánlása alatt miért szerepel még egy 2015 novemberi időpont, aminek egyetlen magyarázata lehet csupán: örökifjú barátom már rögtön tiszteletpéldányainak hónapokkal ezelőtti átvételekor dedikálta nekem (nekünk) a könyvét, bízva annak mielőbbi átad(hat)ásában, amire azonban csak hónapokkal később kerülhetett sor. Egy kicsit azért mégis jól jártam azzal, hogy a múlt heti kiállítás-megnyitót végül kihagytuk Zsuzsával, ugyanis így nem nekem kellett hazacipelnem a Vermes-villából Lajos mázsás könyvét, hanem Kulcsár Feriék – épp az imént – házhoz szállították azt... (2016. március 14.)

Regényzene

Tegnap betöltöttem a hetvenet. A gyertyám hát változatlanul ég... ég még... még ég... A családi ünneplés azonban prolongálva, majd megszűn, amikor Zsuzsák hazajönnek Párizsból. A helyzet ugyanis, hogy nemrég újból felélesztettem az anno magam bevezette családi hagyományt. A legidősebb lányom, Kati (alias Kiskata), ugyanis annak idején azt kapta tőlem 18. születésnapjára, hogy elvittem őt Párizsba világot látni. Juli (azaz Julijul), két évvel később azt, hogy őt meg Rómába. Most, évtizedekkel később, a legfiatalabb Annát pedig azzal ajándékoztam meg 70. születésnapomon, hogy az édesanyját egy néhánynapos autóbuzos kirándulásra küldtem vele Párizsba. Ilyképpen pedig magamat is azzal, hogy ez időre elnéptelenedett otthonunkban körberaktam magam könyvekkel, s irány, mondjuk: Dél-Tirol – Bolzano.

Van, aki Márai 1940-es *Vendégjáték Bolzanóban* című fantáziáját örökös kassai polgárunk legjobb regényei közé sorolja (lásd például a mű korabeli, egyöntetűen lelkes fogadtatását), van, aki nem (s színpadias szónoklatainak túladagoltságát, vontatottságát kifogásolva csupán „résztéteket” tulajdonít neki). Magam azonban, ahogy haladtam előre benne, már nem is regényként olvastam, hanem *szövegzeneként*, zenejátékként, zeneműként (nem először, s gyanítom, nem is utoljára). Mondatzeneként, szövegoperaként. Ahol a mondat hangzása hordozza a jelentését, ahol a mondat muzsikája jelenti a mondandóját. De *olvasható* benne a mondatok koreográfiája is, melyeknek írója azok táncára – lejtésére, libbenésére, szökkenésére, perdülésére-fordulására, látványelemeire, látványkénti megjelenésére, létezésére – összpontosít. Magyarán: *néztem, hallgattam* Márai művét, s olyan *mondatművek* együttesének láttam, melyben azok – noha külön-külön entitásokként – összekapaszkodva találják meg lényegük, érik el *hivatásuk* be- és kiteljesedését. Persze, a *Vendégjáték*... ezen elemeire, illetve zeneszerűségére többen is felhívták a figyelmet már. Miként rögtön a regény legelső,

Nyugat-beli magyarózója, a tragikus véget választó Komor András, aki, mint mondja, nem ismer magyar regényt, „melynek ennyire lényeges eleme lenne a *hang*” (kiemelés – T. L.), s a mozarti *Don Juannal* veti össze a magyar író Casanováját (ahogy itt a mű főalakja magát nevezi: „vándorszeretőjét”). Mert Márai műve „szabályos opera”, amely azonban mit sem törődik az „opera szabályai-val”, olyan opera buffa, mely részeivel minduntalan elkalandozik a műfajától is és egészétől is.

A mind életében, mind utóéletében méltatlanul kevésszer hivatkozott, ám a legnagyobb jelentőségű esztétáink közt számon tartható Baránszky Jób László *A Márai-probléma* című, lényegkiemelő tanulmányában egyenesen a „Márai-stílus művészi megvalósításának csúcspontjára” helyezi – az 1942-ben megjelent *Gyertyák csonkig égnekkel* együtt – a *Vendégjáték...*-ot. Melyből összehatásában erős artisztikus jellege ellenére sem türemkedik ki erőszakosan az artisztikuma. Egyébként, érdekesség, hogy a *Gyertyák...*-nak is címet adó motívum, végjelkép már itt, a velencei szökevény történetének utolsó *jelenetében*, *A válaszban* is felbukkan: „A szoba kihűlt, a gyertyák csonkig égtek és keserű bűzzel füstölögték.” Miként ugyanez ott az időben közvetlenül a *Vendégjáték...* melletti *Szindbád hazamegyben* („A gyertya csonkig égett...”), sőt az évtizeddel korábbi *Zendülőkben* (1930) is („Most szólalt meg először. Megbámulták. Zavartan lesütötte a szemét. A gyertya csonkig égett. [...] S mint valamilyen nagy érvet mondta még: – A gyertya is leégett”). Megjegyzem itt (még?) Márai egészen másképp szervezi a mondatait, másképp strukturálja a szöveget, mint a *Vendégjáték...*-ban, műve itt még egyértelmű próza, vitathatatlanul regény. Ami még inkább aláhúzza a tételt, hogy nem mindig szerencsés rákényszeríteni az akaratunkat, elhatározásunkat készülő írásművünkre. Legjobb, ha rá is figyelünk, s ha meggyőződünk róla, hogy indokoltan teszi, diktálni is hagyjuk őt. De nem motiválta-e e pályaeleji, életközepi monoton önismételgetését valamiféle legbenső elszánás, tudatos(an választott) életkrédó is, hisz végül neki magának is sikerült csonkig égetnie a saját gyertyáját is? (No, ez, Máraihoz is méltatlanul, kicsit giccsesre sikerült, bár az igazságtartalmával gyaníthatóan nincs baj.) Mindenestre – s talán éppen ezért – filozófiának is erős a *Vendégjáték...*, ez a próza álarcát magára öltő zenemű, melynek nemegyszer bölceleti traktátusokként működő mondatáriái elménk legrejtettebb rétegeit is mozgásba hozzák bennünk. Olyan irodalom, hangsúlyozom: ez esetben, amely nem ítéhető meg csak az irodalom felől, olyan mű, mely különböző művészeti és tudományágakat, műnemeket, műfajokat kapcsol egybe, melynek nézése nem jelenti a *látását* is... Amihez mondatzenéjének hall(gat)ása is hozzásegíthet bennünket... (2019. szeptember 28.)